

Klebelsberg-ösztöndíj, 2018
kutatási beszámoló

Név: Bubryák Orsolya

Munkahely: MTA BTK Művészettörténeti Intézet

A kutatás témája: Migazzi Kristóf (1714–1803) bécsi érsek és váci püspök műgyűjteménye

A kutatás helyszíne: Ausztria: Bécs, Laxenburg, Kreuzenstein

A kutatás ideje, időtartama: 2018. május 1–31 (1 hónap).

I. Célkitűzés, eredmények

Kutatásaim célja az volt, hogy forrásokat találjak Migazzi Kristóf Antal (1714–1803) bécsi érsek és váci püspök magánműgyűjteményéhez, illetve megpróbáljam rekonstruálni az egykori Migazzi-képtár állagát. Kiindulópontként nagyon kevés adat állt rendelkezésre. Noha Migazzi püspök művészettörténetét, elsősorban váci székhelyének megújítását célzó építkezéseit régóta számontartja a művészettörténeti kutatás, és jól ismertek a római kori faragványok összegyűjtésére és megmentésére tett erőfeszítései is, festménygyűjteménye jószerével ismeretlen maradt a kutatás számára. Nem tájékoztatnak róla útleírások, nem említik a kézikönyvek és lexikonok, a képtár darabjaiból is csak egy-két darab volt ismert eddig, amelyekből épp csak következtethettünk az egykori kollektív gyűjteményi profiljára. A képek minőségéről is legfeljebb sejtéseink lehettek, elsősorban arra alapozva, hogy könyvgyűjtőként az érsek egészen biztosan jelentős kollektívot hozott létre: Migazzi könyvtárát 1782-ben Batthyány Ignác vásárolta meg, középkori kódexeit, ősnymtatványait máig a gyulafehérvári Batthyáneum legértékesebb darabjaiként tartják számon.

A megelőző kutatások által feltárt szórványadatok alapján egy komoly festménygyűjtemény kezdett el körvonalazódni, amelyet Migazzi érsek – úgy tűnik – nem bécsi rezidenciáján, hanem hitbizománnyá alakított aranyosmaróti kastélyában rendezett be. Halála után nem sokkal az örökösök elkezdtek eladogatni darabjait, már az 1810-es, 1820-as évektől vannak adataink Migazzi-eredetű képek felbukkanására más gyűjtőknél, illetve a műtárgypiacon. 1817-ben Leopold von Firmian tulajdonában regisztrálták Paolo Veronese: *Emmauszi vacsoráját*, amelyet a spanyol király 1755-ben ajándékozott Migazzinak, amikor az Mária Terézia követeként Madridban járt. 1821-ben vételre kínálták herceg Esterházy Miklósnak Maerten de Vos: *Lázár feltámasztását* ábrázoló, Migazzi-gyűjteményből származó képét. 1835-ben több festményt is megvettek az aranyosmaróti képtárból a pannonhalmi apátság számára. Aranyosmaróton egyébként – úgy tűnik – nemcsak festmények voltak: a források szerint Migazzi-eredetű, későgótikus üvegablakok kerültek a császár laxenburgi nyaralójába és Hans Wilczek kreuzensteini kastélyába is (mindkét helyszínen fenn is maradtak).

A gyűjtemény széthullása a Migazzi-fiág kihalásakor felgyorsult: Migazzi Vilmos vagyont, így az érsektől örökölt aranyosmaróti kastélyt és gyűjteményét is négy lánya, Migazzi Irma, Vilma, Antónia és Eugénia és családjaik osztották fel maguk között. Műtárgyakat eddig leginkább Migazzi Irma (Erdődy Imréné) és Migazzi Antónia (Ambrózy Istvánné) örökrészből sikerült azonosítani: az előbbitől származik például a Szépművészeti Múzeum Albrecht

Altdorfer: *Keresztrefeszítése*, az utóbbi tulajdonából főleg az 1930-as években kerültek művek piacra, majd Silbermann Ábrison keresztül amerikai gyűjteményekbe. (Pl. Peter Paul Rubens–Frans Snyders: *Medvevadászat* [olajvázlat], Giovanni dal Ponte: *Mária gyermekkel*, Bernardino Luini: *Madonna gyermekkel és Keresztelő Szt. Jánossal*; Domenico Beccafumi: *Vénusz és Cupido Vulkan műhelyében* stb.)

A bécsi kutatás során azonban nem elsősorban a műkereskedelemben jobban dokumentált flamand és itáliai képekre koncentráltam, hanem azokra az „ónémet” képekre, amelyek – úgy tűnik – Migazzi gyűjteményének jelentősebb részét tették ki, és amelyekről valószínűsíthető, hogy az érsek alsóausztriai, illetve délnémet kolostorokból jutott hozzájuk. Mivel mindeddig semmiféle inventáriumot vagy jegyzéket nem sikerült róluk fellelnem, a kutatás bázisát egyelőre kizárólag az a fotódokumentáció képezi, amelyet az egyik leszármazott őrzött meg, azt követően, hogy az 1930-as években eladta a kollekció darabjait. Tőle luzerni, müncheni és bécsi műkereskedelemben kerültek a művek, a legjobb minőségűeket – például Bernhard Strigel műveit – közvetlenül közgyűjteményeknek ajánlották vételre.

A kutatás során a fotóval is megörökített mintegy 30 darab „ónémet” festmény többségének sikerült nyomára bukkannom, sőt, négy esetben a Migazzit megelőző (17. század közepi) őrzési helyre is fény derült, s még néhány további oltárkép esetében stíluskritikai alapon valószínűsíthető az eredet. Közvetlen forrás ugyanakkor még nem került elő arra, hogy az érsek mikor és hol jutott hozzá ezekhez a művekhez: vásárlási adatokat, számlákat, szállítóleveleket stb. sajnos a Bécsben fennmaradt levéltári anyag sem őrzött meg. Fontos kérdés volt viszont, amelyet a bécsi kutatás során egyértelműen tisztázni lehetett: a képtár Migazzi Kristóf magánvagyonaként jött létre, a kollekció darabjait az érsek kezdettől fogva elkülönítette a bécsi érseki gyűjtemény darabjaitól, a két képtár anyaga még a főpap életében sem keveredett egymással. A most folytatott kutatás eredményeképp körvonalazódott továbbá, hogy Migazzi feltételezhetően több tárgyhoz is Münchenben jutott hozzá, ami egy új, további kutatásra érdemes irányvonalat jelöl ki a képek provenienciavizsgálata szempontjából.

A felkutatott festmények többsége a világ különböző múzeumaiban található, egy kisebb részük magángyűjteménybe került, illetve lappang, ám eladásukra szintén sikerült forrást (árverési katalógus) találnom. A műveket birtokló múzeumok egyik kép esetében sem tudnak róla, hogy a festmények valaha a Migazzi-gyűjtemény részét képezték (nyilvánvalóan az eladó/műkereskedő is titokban tartotta), sőt, többnyire a művek magyarországi származása sem ismert, így a Migazzi-kutatás eredményei több külföldi közgyűjtemény érdeklődésére is számon tarthatnak (a képtár több darabja került például a müncheni Alte Pinakothekbe (3); a montreali Museum of Fine Artsba (3); a bécsi Wienmuseumba (4), a pozsonyi Slovenská národná galériába (4), a regensburgi Historisches Museumba (2), kölni Museum Schnütgenbe (1)). Két délnémet táblaképet sikerült azonosítanom abban az anyagban is, amelyet Adolf Hitler tervezett linzi múzeumába szántak – az, hogy a festmények ebbe a válogatásba is bekerültek, szintén a Migazzi-gyűjtemény kimagasló értékéről tanúskodik. Mindezek miatt a kutatási eredmények idegen nyelvű publikálását tervezem.

A pályázatban foglaltaknak megfelelően a bécsi ösztöndíjas időszak során nemcsak levéltári forráskutatást végeztem, hanem könyvtári anyaggyűjtést is, ez utóbbi elsősorban 19–20. századi aukciós katalógusok átnézését, illetve a 2. világháború utáni restitúciókkal foglalkozó

szakirodalom olvasását jelentette. Mivel a célom alapvetően nem hungaricakutatás volt, a levéltárban átnézett fondok sem feltétlenül magyar vonatkozásúak: a kutatott témához kapcsolódtak. Az Osztrák Állami Levéltárban alsó-ausztriai kolostorfelosztási iratokat, valamint a Migazzi családi levéltár Erdődy- és Hardegg-levéltárakban fennmaradt pár doboznyi töredékanyagát tanulmányoztam, illetve átnéztem Migazzi Kristóf a bécsi érseki levéltárban található hagyatéki anyagát, valamint a bécsi érsekség Wiener Neudorf-i nyaralójának (ott tartották az érseki gyűjteményt) inventáriumait. (Az átnézett iratanyagról a jegyékét az ösztöndíjas szerződésnek megfelelően mellékelem.)

A Klebelsberg-ösztöndíj lehetőséget nyújtott emellett arra, hogy személyesen is megtekintsem a Bécs környéki kastélyokba beépített, a Migazzi-gyűjteményből származó üvegablakokat (Kreuzenstein, Laxenburg), illetve tanulmányozhassam a Migazzi-képtár bécsi Történeti Múzeumba került darabjait, egy szétszedett gótikus oltár négy tábláját. Tekintettel arra, hogy ugyanennek az oltárnak még a 2000-es évek végén is került magángyűjteményből műtárgypiacra darabja, elképzelhető, hogy további táblák felbukkanására is számíthatunk; ezek azonosításához az autopszia nélkülözhetetlen.

II. A kutatott gyűjtemények, az átnézett irat- és dokumentumállagok és a találatok ismertetése

WIEN, DIÖZESENARCHIV

a) Migazzi Kristóf személyes iratai

Gebundene Akten, Fasz. 57, 62, 63, 69 (vegyes iratanyag, számozatlan)

Benne: prédikációk, levelezés, Migazzi Kristóf Antal végrendelete (1799. június 16.)

a váci püspökség egyházi ügyeivel, vallásoktatással kapcsolatos rendeletei

Migazzi Kristóf Antal temetésének részletes leírása

A család nemességével kapcsolatos iratok: Migazzi Kristóf és testvéreinek (Caspar és Vinzenz) felvétele a tiroli nemességbe, 1764. december 17; Caspar Migazzi "kay. königl. Apostol. May. Stadt-Hauptmann zu Trient und Commissarius an denen Italienischen Grenzen" kinevezése valóságos titkos tanácsossá, 1765. augusztus 20.; Maria Anna Franziska von Migazzi felvétele az innsbrucki Damenstiftbe, 1777. március 22.

"Korrespondenz" (Joannes Franciscus Gentilotti, 1739–1742)

spanyolországi ügyek

Velcsics birtok elzálogosítása, 1780.

"Fasc. 62. Religion" (dekrétumok stb.)

b) Az érsekség bevételei és kiadásai az 1770–1780 közti időszakból

Évenkénti bontásban önálló kötetekbe foglalt kimutatások, a tartalomjegyzék alapján kulcsszavakra kereshetők

Hauptbuch des hochfürstlichen Erz-Bistums Wien sammentliche Empfänge und Außgaben Pro Anno 1770 betreffend. Sign. H.

Hauptbuch des hochfürstlichen Erz-Bistums Wien sammentliche Empfänge und Außgaben Pro Anno 1771 betreffend. Sign. I.

Hauptbuch des hochfürstlichen Erz-Bistums Wien sammentliche Empfänge und Außgaben Pro Anno 1772 betreffend. Sign. J.

Hauptbuch des hochfürstlichen Erz-Bistums Wien sammentliche Empfänge und Außgaben Pro Anno 1773 betreffend. Sign. K.

Hauptbuch des hochfürstlichen Erz-Bistums Wien sammentliche Empfänge und Außgaben Pro Anno 1774 betreffend. Sign. L.

Hauptbuch des hochfürstlichen Erz-Bistums Wien sammentliche Empfänge und Außgaben Pro Anno 1775 betreffend. Sign. M.

Hauptbuch des hochfürstlichen Erz-Bistums Wien sammentliche Empfänge und Außgaben Pro Anno 1775 betreffend. Sign. N.

Hauptbuch des hochfürstlichen Erz-Bistums Wien sammentliche Empfänge und Außgaben Pro Anno 1776 betreffend. Sign. O.

Hauptbuch des hochfürstlichen Erz-Bistums Wien sammentliche Empfänge und Außgaben Pro Anno 1777 betreffend. Sign. P.

Hauptbuch des hochfürstlichen Erz-Bistums Wien sammentliche Empfänge und Außgaben Pro Anno 1778 betreffend. Sign. Q.

Hauptbuch des hochfürstlichen Erz-Bistums Wien sammentliche Empfänge und Außgaben Pro Anno 1779 betreffend. Sign. R.

Hauptbuch des hochfürstlich. Erzbisthums Wien sammentliche Empfänge und Ausgaben für das Jahr 1780 betreffend. Sign. S.

c) A bécsi érseki palota és az érseki nyaralók inventáriumai (1761, 1803)

Fasc. 14. No. 320. Inventarium des fürstlichen Erzbistum Wien de Anno 1761. A jegyzékhez utóleg fűzött bejegyzés említi, hogy a korábban a díszteremben és a galériában őrzött képeket átvitték St. Veitba és Wiener Neudorfba. (Ennek megfelelően a következő jegyzékben a galériában már nem említ képeket.)

Fasc. 14. No. 633. Inventarium über das fürstliche Erzbisthum Wien vom Jahre 1803.
Festményeket főleg Wiener Neudorfban sorol fel, legtöbbjét téma vagy címmegjelöléssel, de festőnév nélkül. Feltűnően sok profán tematikájú képet tartalmaz.

ÖSTERREICHISCHE STAATSARCHIV, HAUS-, HOF- UND STAATSARCHIV

a) SB, Depot, FA Hardegg–Prueschenk–Migazzi

Kt. Migazzi 4

fasc. 1. iratmásolatok, Migazzi érsek levelezése

Nr. 14. Catharina, Joannes Donatus Migazzi felesége végrendelete, Trient, 1591. március 14.

Nr. 15. Joannes Donatus Migazzi végrendelete, Trient, 1591. december 29. másolat, néhol hiányos (val. az eredeti sérült volt). Fiai: Jakob és Joannes Gaspar;

Nr. 20. II. Rudolf nemesi oklevele (másolat) Joannes Caspar, Jacob és Justinian Migazzinak (testvérek). Prága, 1606. március 21.

Migazzi érsekhez írt levelek (sztlan), köztük pl. Ridolfo Coronini ismeretlen címzettnek írt olasz nyelvű levele a Migazzi-iratok felkutatása ügyében. Középen a papír roncsolt, ezért a szöveg hiányos. Kelt: Gorizia, 1770. április 26. Egy dokumentumot talált Bergamóban, tartalmát ide másolja (Guilielmo Migazzira vonatkozik, 1449);

Mária Terézia két levele, Schönbrunn, 1763. július 27. („a mantovai ügyben”); Uo. 1763. szeptember 7. (francia nyelvű, Rosenberg grófot és egy házassági szerződést emleget benne) – a pallium szerint itt kellene lennie egy 3. levélnek is. 1763. augusztus 6-i dátummal, de nincs itt.

A levelek közé keveredve: gépirat, Erdődy György galgóci hitbizomány-alapításának szövege magyar fordításban, 1720. november 22.

fasc. 2. Migazzi családra vonatkozó okiratok átiratai

Az egyik oklevél másolatát szignálta a másoló: I. G. Schwandtner, 1757. március 18.

Egy aranyozott borítójú füzetbe bemásolva az eddigi oklevélmásolatok tisztázata, Fortunatus Joseph Haim von Haimshoffen jegyző hitelesítésével, 1779. december 6., amelyet az érseki konzisztórium ellenjegyzett, 1780. november 9-én.

Családfa, 1770-ből.

Házassági szerződés Johann Leopold Donat von Trautson, Grafen zu Falkenstein etc. és Maria Theresia Gräfin von Weissenwolf, Michael Wenzel von Weissenwolf lánya közt, Bécs, 1695. július 22. (Kiadva másolatban, 1769. január 14. hitelesítve a bécsi érseki kancellária által).

Egy másik füzetkébe bemásolva több Migazziakra vonatkozó irat a *Quarto dell'Ara Paterna* folyóiratból, családtörténeti vonatkozásúak, az első oldalon egy kis családfa is van, hitelesítve, Consolato Generale d'Austria-Ungheria, Venezia, 1907. szeptember 10. (olvashatatlan aláírás és pecsét).

Olasz nyelvű fogalmazvány a Migazzi család nemességéről és régiségéről.

Gazdasági inventárium Aranyosmarótról, 1780. borok és termények igen részletes kimutatása.

Migazzi érsek végrendelete, Wien, 1799. szeptember 16. (felnyitották: Wien, 1803. április 14.) Unokaöccsének, Kristófnak hagyja Aranyosmarót.

b) SB, Depot, FA Erdődy

ohne Sign. IX.

Kt. 123. fasc. 2. Migazzi családi iratok

Benne: Migazzi Vilmos végrendelete, 1896. január 20. A hitbizomány örököse Migazzi Irma. Ingóságokról nem rendelkezik, de minden, ami nem a hitbizomány, négy egyenlő részre osztassék lányai közt.

Migazzi hitbizományra vonatkozó vegyes iratok.

Okiratmásolatok, pl. Franz Graf Migazzi olmützi dómdékán végrendelete, Olmütz, 1817. június 28.

Migazzi-hitbizomány leltára (másolat), Aranyosmarót, 1866. február 20. (Készült Migazzi Vilmos, a hitbizomány tulajdonosa, valamint Migazzi Ferenc és Migazzi János megbízásából.) Hitelesítve 1888. december 13. A hitbizományt Migazzi Kristóf Antal érsek 1782. december 16-án alapította, Migazzi Kristóf Rudolf 1850-ben bekövetkezett halálával szállt ifj. Migazzi Vilmosra. 1859-ben a besztercebányai törvényszék, mint akkori hitbizományi hatóság összeírta, de az azóta történt változások miatt szükség van új becslésre, ezért készült ez.

Feljegyzések a hitbizomány terhére felvett kölcsönökről.

Az egyik 1863-as iratban Migazzi Ferenc (a nemrég elhunyt Sándor fia, ifj. Vilmos nagybátyja) és id. Migazzi Vilmos (nőtlen, 72 éves) a várományosok, a gondnok Migazzi János (Vilmos öccse), tulajdonosnak ifj. Vilmost mondja. Rögzítik, hogy 1858-ig – 20 évig – az uradalom csőd- és zárgondnokság alatt volt, az épületek rossz állapotúak, 1863-ban ifj. Vilmos 23.270 ft-ot vett fel a rendbehozatalra. Egy másik iratból kiderül, hogy 1830-tól volt zár alatt.

Osztályegyezség Migazzi Vilmos és lányai között, Aranyosmarót, 1892. november 8. Ebben rögzítik, hogy tartva magukat a hitbizományt alapító érsek végakaratahoz, Aranyosmarótot nem osztják fel, hanem minden ingó- és ingatlan tulajdonnal az elsőszülött lány, Irma kapja meg, cserébe viszont a királyfai és malonyai Migazzi-örökségből kizárják.

ÖStA, HHStA, SB, Depot, FA Erdődy

ohne Sign. XI.

Kt. 126. Migazzi családi iratok.

Benne: főleg Erdődy Imre és felesége Migazzi Irma életére vonatkozó iratanyag – oklevelek, levelek, kitüntetések stb. Pl. Erdődy Ferenc halálára írt részvétnyilvánítások, a család 19–20. sz.-i tagjainak személyi iratai, keresztlevelek, családfák, valamint néhány eredeti irat az egykori aranyosmaróti Migazzi-levéltárból (annak pecsétjével), főleg a család leszármazását illetően.

c) ÖStA, HHStA, Länderabteilungen (LA), Klosterakten (KA)

Niederösterreichische Kameraladministration (1774–1789)

Kt. 292. Nr. 1–150. Religionsfond, 1785.

Kt. 293. Nr. 151–300. Religionsfond, 1785.

Kt. 294. Nr. 301–650. Religionsfond, 1785.

Kt. 295. Nr. 651–800. Religionsfond, 1785.

Kt. 296. Nr. 801–950. Religionsfond, 1785.

Kt. 297. Nr. 951–1100. Religionsfond, 1785.

Képzőművészeti vonatkozású, vagy kifejezetten Migazzihoz köthető iratanyagot nem tartalmaztak.

d) ÖStA, HHStA, Länderabteilungen (LA), Klosterakten (KA)

Oberösterreichische Kameral- und Staatsgüteradministration (1784–1830)

(OÖ) Kameraladministration, Verkäufe von Realitäten

Kt. 407. Nr. 1–706. Kirchen und Kapellen, 1788

Mühlviertel: Freistadt, pl. Baumgartenberg: St. Ulrichkirche (ennek berendezési tárgyai is összeírva, főoltár: *Jézus születése*, 20 ft-ért kelt el, a mellékoltárok: *Szt. Flórián és Szt. Lénárd*, 7–7 ft.), Mödendorf: Szt. Márk, Marbach, Szt. Péter-templom, Wartberg ob der Aist: Szt. Vencel-kápolna, Rohrbach (St. Florian).

De a berendezést kevés kivétellel nem írják le, sőt, több helyen is rögzíti a jegyzőkönyv, hogy a templom oltárai, képei, szószéke, epitáfiumai, harangja stb. nem képezik az árverés tárgyát. A *Staatsgüteradministration* feladata ugyanis csak az épület hasznosítása volt.

Kt. 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416. Kirchen und Kapellen, 1789–1795 (az 1789 és 1795 közti időszak árverései, de mindezek szintén csak az ingatlanok újrahazsnosítását célozták, a berendezési tárgyakat, oltárokat stb. nem jegyezték fel).

ÖSTA, ALLGEMEINES VERWALTUNGS-ARCHIV (AVA)

a) ÖStA, AVA, Familienarchiv Harrach

Wirtschaftsarchiv (WA) Böhmen, Kt. 3801

Iratmásolatok Josef Dernjač, a Harrach-levéltár igazgatója kézírásával, benne több, képzőművészeti vonatkozású levél átirata, amelyeket 1751 folyamán Migazzi Kristóf írt Rómából, illetve Frascatiból Ernst Guido von Harrach grófnak, egyes műtárgyra vonatkozóan.

b) ÖStA, AVA, Unterricht und Kultus

Neuer Kultus (NK) Katholische Akten

Kt. 1125.2 Sign. 104.

Feloszlatott kolostorok, bezárt templomok és kápolnák vagyonának hasznosítása, értéktárgyak árverése, egyházi javuk eladása, egyházi javak védelmére hozott intézkedések stb. (1897–1927)

Benne: Állásfoglalás, hogy a lombardiai feloszlatott egyesületek műtárgyait átengedjék a lemergi püspök kérésére az ottani szegény eklézsiáknak, közvetítik a velencei Akadémia állásfoglalását, miszerint a képek restaurálása és Velencéből Lembergbe és Bukovinába szállítása nagyon sokba kerülne. (1895).

Tisizi vámnál a svájci Schultes műkereskedő autójában lefoglaltak értékes műtárgyakat (többségükben kódexek), ezek ekkor (1920) Bregenzben vannak, míg kiderül a származásuk. (Az egyik darabról kiderült, hogy a salzburgi dómkincstárból lopták el.)

Nagyobb iratanyag egy lienzi szárnyasoltár eladásával kapcsolatban: Ambros Rohrach (Lienz, Tirol) régiségkereskedő tulajdonában van, 1500 körüli triptichon (középen *Utolsó Ítélet*), bal szárny: *Angyali Üdvözlés* donátorral és két fiával, jobbra *Jézus születése*, donátornéval és két lányával. Külső oldalakon két püspök. 10.000 koronára becsüli. (Későbbi iratokból kiderül, hogy Rohrach illegálisan eladott oltárképeket vett meg a karintiai Rappersdorf és Sirnitz egy-egy templomából, az előbbi sikerült visszaszerezni. Megj. 1904 óta eladási tilalom alatt állnak az egyházi műtárgyak.)

III. Az ösztöndíjjal kapcsolatos gyakorlati észrevételek:

Nincs különleges észrevételem.

